

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Քուճեռւոյի Բաղանկանութիւն եւ զինուած ապստամբութիւն. — Պէխանովը սոցիալ-դեմոկրատներէի ճակտիկայի մասին. — Ապստամբութիւնը Մոսկուայում. — Ամբարդակ քէ հուն. — Ձախակալմեաների բլակ. — Պէտական Դումայում մասնակցելու հարցը. — Ազգեան ականներ. — Պ. Գ. բնք. Կովկ.:

«Մասմանադրական աղատութիւններ» շնորհող մանիֆէստից յետոյ անցել են երեք ու կէս արիւնհանգ, աշխարհակործան ու փոթորկալի ամիսներ, սակայն վիտտէ-Դուրնովոյի կառավարութիւնը ապիկար գտնուեց առանց քաշքշուկի աղատադրական բեֆորմներ ժողովրդական ներկայացուցչութիւն հաստատելով, լայն հուն բաց անել յեղափոխութեան կատաղի ալիքներէի առջեւ: Ռուսաստանը այսօր եւս դուրս չի եկել անարխիկ դրութիւնից: Յանցանքը ի հարկէ միայն եւ միայն կառավարութեանն է, որ դարեր շարունակ ի չար դործ դրեց իր անսահման կամայականութիւնը եւ ոչ մի միջոց չտուաւ ժողովրդին՝ աստիճանաբար զարգացնելու թէ իր տնտեսական դրութիւնը եւ թէ իր գիտակցութիւնը: Բիւրօկրատիան սիրում է իր վայրագ գործողութիւնները արդարացնել «ծայրայեղ» կուսակցութիւնների բռնած ընթացքով. բայց նա գիտէ արդեօք թէ երբ են «ծայրայեղները» այդ աստիճան կատաղի եւ անհաշտ դառնում. միայն այն ժամանակ երբ ժանգոտած ըլժիմի անարդարութիւնը եւ կամայականութիւնը մարդկանց հաւցնում է յուսահատ խելագարութեան: Դարերով ռուս հպատակները զրկուած են եղել մարդկային ամենատարրական իրաւունքներից, բիւրօկրատիան՝ չար եւ զառամեալ ներքինիի նշման օր ու գիշեր հսկել է Ռուս ժողովրդի համար ստեղծած հարեւ-բանտի վրայ, որպէսզի ոչ մի աղատութիւն դրսից չէրեղմնաւորի նրան. եւ երբ, չնայած այդ բոլոր խտրութիւններին, Ռուսաստանը սոսկալի երկունքներով ծնեց մի թոյլ աղատութիւն՝ այդ ներքինի կազազած վրայ տուաւ անպաշտպան մանուկի վրայ եւ մահացու հարուածներ հաւցրեց նրա գլխին... «Ծայրայեղների» ընթացքի վրայ հիմնել այդ ոճիւրը նշանակում է Յանուար, 1906.

պրովոկացիայով պարապել... Ի՞նչն էր խանգարում հենց հոկտեմբեր ամսուս ընդունելու տեղի չափաւոր կուսակցութիւնների պահանջները: Ստրովէ, Կովալեւսկի, Միլիկով և առհասարակ սահմանադրական-ժողովրդավարական ամբողջ կուսակցութեան պահանջները, հոկտեմբերի 17-ից յետոյ, յամենայն դէպս յեղափոխական չէին, այլ էվոլյուցիոնիստական: Եւ բաւական էր անկեղծ կերպով կեանքի մէջ իրագործել այդ սկզբունքները որ դրանով խլուի հողը «ծայրայեղների» ուսնների տակից, ինչ վերաբերում է դրանց խիղախ և տաք գլուխ տակտիկային: Սակայն Վիտտէ-Դուրնովօի կառավարութիւնը, մոռացած թէ միւս ազգերի յեղափոխական շարժումների տուած դասերը, թէ այնքան առաջ գնացած սոցիալական գիտութեան պարզած ճշմարտութիւնները, կարծես գիտամար այնպիսի բէակցիօն քայլեր էր անում, որ համբերութիւնից հանի դժգոհ տարբերը: Վիտտէ-Դուրնովօն չէին կարող չիմանալ, որ հասարակութեան հասուն խաւերը, էլ չենք ասում բուրժուազիան, չեն կարող համակրել «ծայրայեղների» հապճեպ տակտիկային: Նա պէտք է իմանար որ այդ կուսակցութիւնների հեղինակաւոր ներկայացուցիչներն ևս դատապարտում են ջահիլների վայրի վերոյ ընթացքը: «Ժամանակակից գիտական սոցիալիզմի տեսակէտից, — գրում էր իր «ДНЕВНИКЪ»-ում յայտնի Պլեխանովը, — սոցիալիստական յեղաշրջման՝ իբրեւ Ռուսաստանի յեղափոխական շարժման ամենամերձաւոր նպատակի մասին գրոյցները՝ ինձ թւում են միանգամայն ու անսղայման անհիմն: Յեղափոխական շարժման ամենամերձաւոր նպատակն է արսոլիւտիզմի կործանումը, որ ապահովելով ռուս բանուորականութեան համար քաղաքական իրաւունքներ և քաղաքական ազատութիւն՝ կը տայ նրան լայն հնարաւորութիւն աճել և հասունանալ, զարգանալ և կազմակերպուել սոցիալիստական յեղափոխութեան համար: Սոցիալիզմի յաղթանակը չի կարող կատարուել արսոլիւտիզմի կործանման հետ միաժամանակ: Այդ երկու մոմենտները (արսոլիւտիզմի կործանումը և սոցիալիզմի յաղթանակը) անհրաժեշտօրէն իրարից բաժանուած են լինելու երկար ժամանակամիջոցով: Եւ հենց այդ պատճառով որ այդ մոմենտները իրարից բաժանուած են ժամանակով, սոցիալ-դեմոկրատները իրանց անհաշտ կուռւս արսոլիւտիզմի դէմ՝ կարող են լիակատար իրաւունքով և բնաւ չհակասելով իրանց՝ բոլորին ջոյց տալ, ուս հարկ կայ գիտենալու և հասկանալու այդ, թէ իրանց՝ ս. դ. երի շահերը ներկայումս միանում են մեր հասարակութեան ազատամիտ մասի շահերի հետ»: Այդ խօսքերի և զանազան Մինսկիների.

Кто не съ нами—тотъ нашъ врагъ, тотъ долженъ пасты!¹⁾
 Վայրենի կոչերի մէջ սարե՛ր ու ձորե՛ր կան ընկած...

Պլխանովի նման մարդիկ չէին կարող համակրել նաև այն խակ մտածուած տաժարիկային, որին որոշել էին հետևել «ծայրայեղները»:

«Զինուած ապստամբութիւնը կատակ բան չէ,—գրում է Պլխանովը, բանակուելով ջահիլների հետ,—զրանից է կատուած շարժման բոլոր ապագան, ուստի թեթևամիտ բարբառանքը զինուած ապստամբութեան մասին ուղղակի յանցանք է յեղափոխական պրոլետարիատի առաջ: Մինչդեռ մեր մի քանի ընկերները այդ կողմից երևան են հանում անհաւատալի թեթևամտութիւն: Նրանց գլուխները դառել են մի տեսակ երաժշտական գործիքներ («органчикъ»), որոնք ածում են մի եղանակ—զինուած ապստամբութեան երգը: Այդ ապստամբութեան մէջ է նրանց տակտիկային իմաստութեան այրն ու ֆէն: Սակայն հէնց այդ պատճառով նրանց տակտիկական իմաստութիւնը դառնում է տակտիկական խենթութիւն... Իզուր են յանուում Մարքսի վրայ, որ ասել է, երբէք մի խաղացէ՛ք ապրտամբութեան հետ, մինչև որ դուք չէք նախապատրաստուել այն շափ, որ կարողանար ձեր սարքած խաղի բոլոր հետեւանքի առաջն առնել»...

Էլ չենք խօսում, ի հարկէ, օտար սոցիալիստների կարծիքների մասին, որոնցից մէկը (է. Բերնշտայնինը) ընթերցողը կը գտնի այս համարում:

Ճիշէ՛ Վիտտէ-Դուրնովօի կառավարութիւնը անկեղծօրէն ցանկար միանգամայն հրաժարուել հին բիւրօկրատիական կարգերից—նա իհարկէ շատ միջոցներ ունէր չէզոքացնելու տաք գլուխների ծայրահեղութիւնները, առանց դիմելու այն արտակարգ բարբարոս միջոցներին, որոնք յիշեցնում էին Պլեկէհան բեժիմը:

Նոյեմբերի վերջերից արդէն նկատելի եղաւ կառավարութեան միտումը—արեան մէջ խեղդելու յեղափոխութիւնը. զօրքի մէջ տեղի ունեցած խլրտումները ճնշուած էին և այլևս ոչ մի կասկած չէր մնում թէ միանգամայն անհիմն է եղել «ծայրայեղների» դրած յոյսերը զօրքի աջակցութեան վրայ: Ռուս գիւղացիութեան հոգեբանութիւնն ևս ասելի էր ծանօթ բիւրօկրատիային, քան «ծայրայեղներին». գիւղացին հող էր ուզում և բոլորովին անմաս էր քաղաքական այն ծրագրներին, որոն-

1) «Ով մեզ հետ չէ—նա մեր թշնամին է և պէտք է ընկնի»:

ցով ոգևորուած էին ս.-ր.-ները. «հողից» դուրս գիւղացին չէր էլ հետաքրքրուած «զանազան աղատութիւններով»: Սպասել որ դարելով խաւարի և ճնշման տակ մեծացած ուսմ մութիկը յանկարծ տանուի սոցիալիստական գաղափարներով—միամտութիւն էր. նրա դժգոհութիւնը իր սոսկալի կացութիւնից միմեայն կարող էր տարերային խառնակ ձեւեր ստանալ, «պուգաշովչիկ-նայի» վերածուել: Եթէ աւելի զգացուած բանուորականութիւնը այնքան դեռ խակ էր որ հաւատացած էր թէ կարելի է շարաթը մի անգամ գործադուլ սարքելով սոցիալական յեղափոխութիւն առաջացնել, էլ ի՞նչ ասել աւելի ևս խաւար, աղքատ և չկազմակերպուած գիւղացիութեան մասին: Բանուորականութեան ու գիւղացիութեան տարերային ու երկրի ամբողջ տնտեսական կեանքը քայքայող շարժումները, բնականաբար, կառավարութեան աւելի մերձեցրին կալուածատէրներին և բուրժուաներին: Նոյեմբերի 22-ին դեմստովային և քաղաքային գործիչների համաժողովների բիւրօի կողմից Պետրունկովիչ, Մուրոմցև և Կոկոշկին Պետերբուրգում ներկայացան կոմս Վիտտէին և, տալով համաժողովի որոշումը, ցանկութիւն յայտնեցին որ «կառավարութիւնը համարձակ և հետեզական կերպով իրագործի լայն պետական ծրագիր, որ միայն կարող է վերականգնել Ռուսաստանի կեանքի նորմալ ընթացքը և կը բաց անի երկրի համար ճանապարհ դէպի խոր օրկանական բեֆորմներ պետական և ժողովրդական կեանքի բոլոր կողմերում»: Վիտտէի պատասխանի մէջ այն միտքն է յայտնուում թէ յեղափոխականների յարուցած խառնակութիւններն են արգելում բեֆորմների իրագործման և թէ կառավարութիւնը չպէտք է կանգ առնի նոյն իսկ արիւնհեղութեան առաջ—խաղութիւնը վերականգնելու համար: Եւ կառավարութիւնը ուղեց օգտուել նաաստաւոր գրութիւնից ու ձեռք առաւ երկիրը խաղաղացնելու ամենախիստ միջոցներ, նախ և առաջ «ժամանակաւոր օրէնքներով» վերացնելով բոլոր խոտտացած աղատութիւնները: Նոյեմբերի 29-ի ուկազով ամեն մի նահանգապետ և քաղաքապետ ինքն իր հայեցողութեամբ կարող էր մտցնել իրան յանձնած տեղերում «խտացրած հսկում», «վնասուողական գրութիւն»: Վիտտէ-Դուրնովօի կառավարութիւնը իրան պատրաստ էր ըզգում բացարձակ կոլւ յայտարարել յեղափոխութեան. նա իր ապագայ քայրերը արդարացնելու նպատակով էր որ տակց դեկտեմբերի 6-ին կառավարական հետեւալ հաղորդագրութիւնը.

Վերջերուս երեան եկած քաղաքական կուսակցութիւնների և հասարակական կազմակերպութիւնների մէջ սկսել են խիստ աչքի ընկնել խմբակցութիւններ, որոնք իրանց նպատակն են դրել՝ հոկտեմբերի 17-ի մա-

Նիֆեստով յայտարարած սկզբունքներին ընդդիմադրումը և երկրի տնտեսական, հասարակական և քաղաքական կազմի լիակատար քայքայումը։ Այդ անձինք զեկալար մասնակցութիւն են ցոյց տալիս յեղափոխական շարժման մէջ և կործանիչ գաղափարների լայն քարոզութիւն են անում, օգտուելով պարբերական մամուլի օրգաններով և ազգաբնակչութեան մէջ դրզութիւն թովանդակութեան կոչեր և բրօշխներ տարածելով։ Իրանց աղքատամբական գործողութիւնների մէջ յեղափոխականները յարձակողական դիրք են ընենլ կոռուպարութեան հաստատուած իշխանութիւնների և իրանց հայացքները չրաժանող երկրի ազգաբնակչութեան ու հասարակութեան ահազին մեծամասնութեան դէմ։ Մահուան պատիժը վերացնել պահանջող յեղափոխականները բացարձակօրէն հաւանութիւն են տալիս քաղաքական սպանութիւններին ու թալանին, անդադար ընել միջոցների հրաւիրելով։ Ջրաւականանալով իրանց գաղափարների տարածումով ժողովրդական մասնայի զանազան խտերում, յեղափոխականները փորձում են շփոթութիւն մտցնել զօրքերի մէջ, յանդգնօրէն դաւաճանութեան և ապստամբութեան հրաւիրելով։ Յեղափոխականների յանցաւոր գործողութիւնների դէմ կառավարութեան խրաքանչիւր քայլ նրանք բացատրում են իւր խախտում բռնակշիւթեան շնորհուած ազատութիւնների, որոնցով կ'ուզենային օգտուել, իրանց յանցաւոր գործերի համար ոչ մի պատասխանատուութիւն չկրելով։ Իրանց ծրագրներով յարելով սոցեալ-բնվոյլիցիօններ և սոցիալ-դեմօկրատ կուսակցութիւններին, այդ անձերից շատերը իրանց տակտիկայով մօտենում են անարխիստներին։ Նոյնքան յանցաւոր են զրանց գործողութիւնները հասարակութեան նկատմամբ։ Վերացական վարդապետութեամբ ու մեծամտութեամբ կուրացած, նրանք յանդգնօրէն իրանց են վերապահում իրաւունք խօսել ու գործելու երկրի բնակչութեան անունից, ծայրայեղ անհամբերողութիւն և կատաղի քէն ցոյց տալով իրանց հակառակորդների դէմ, որոնց նկատմամբ նրանք արդարացնում են ամեն տեսակ բռնութիւն, նոյն խիսկ արին թափելը։ Ունակելիս անելով արդարութիւնը նրանք սաստիկ հալածում են իրանց դէմ դուրս եկող անձանց, արատաւորում են նրանց բարի անունը, կազմում են պատժացուցակներ, իրանց չհամակրող կուսակցութիւններին և հասարակական խմբերին յատկացնում են վիրաւորական մականուններ։ Ծայրայեղ կուսակցութիւնների այգօրինակ գործունէութիւնը, ահաբեկելով հասարակութիւնը, նշանաւոր աստիճանով սահմանափակում է բնակչութեան խիսկապէս օգտուելու թուր ազատութիւններով, այսինքն այն բարեիներով, որոնց պաշտպանութեան համար են իրանք իբրեւ թէ դուրս եկել։ Արեան դնով հաշիւներ տեսնել քարոզելով, յեղափոխականները բացարձակօրէն դիմում ասպստամբութեան են հրաւիրում, հարկադրելով կոռուպարութեան ընդդիմադրել այգպիսի յանցաւոր փորձերին։ Ազգաբնակչութեան հաւատացնելով ժողովրդին իշխանութիւն տալու իրանց ցանկութեան մէջ, յեղափոխականները ձգտում են բռնութեամբ իրանց ձեռքը զցել ժողովրդի վրայ իշխումը։ Նրանք կանգ չեն առնում այնպիսի գործողութիւնների առջև, որոնք երկրին ահազին վնասներ են պատճառում։ Նրանք կանգնեցրին պոստը, հեռագրերն և երկաթուղիները. այդ երեւոյթները ծագել են և իրագործուել ծայրայեղ կուսակցութիւնների ջանքերով, մօքերի յուզում քրութեան և մի շարք բռնի միջոցների շնորհիւ, որոնց նպատակն է կեղծ ստիպելու անհասներին յարել գործադուլին։ Այժմ նրանք աշխատում են վարկաբեկ անել զանձարանի վճարման կարողութիւնը և դրանով պետութեան մէջ լուրջ ֆինանսական դժուարութիւններ ստեղծել։ Առանձին սւշագրութիւն կենդրոնացնելով բանուորական դասի վրայ, ծայրայեղ

կուսակցութիւնները արդիւնազործութիւնը տանում են ֆաբրիկների, գործարանների փակման, իսկ ըսնուորեն զրկում են ապրուստի միջոցներից: Շատ բնական է որ այդ կուսակցութիւնների տակախկան հասարակութեան և ժողովրդի մէջ սաստիկ զայրոյթ է յարուցանում, որ վերջին ժամանակներում արտայայտուել է յեղափոխական կուսակցութիւնների մի բանի ներկայացուցիչների նկատմամբ արեան գնով հաշիւներ մարելու բազմաթիւ դէպքերով: Կառավարութեան վրայ պարտք է դրուած ձեռք առնել ժողովրդական ինքնազուլու դատաստանի այդ աստիճան ցուալի երեոյթներէ առաջն առնելու միջոցներ, բայց կառավարութիւնը պարտաւոր է նմանապէս կտրուկ միջոցներ դործ դնել այն անձանց վերաբերմամբ, որոնք յանդերձն ոտնակոխ են անում երկրի շահերը և յարատե ևն դարձնում չփութը: Կառավարութիւնը իր նպատակն է համարում պետական կեանքը հոկաների 17-ի մանիֆեստի սկզբունքների վրայ հաստատելու: Բարձրագոյն կամքի իրագործումը և այդ պատճառով կարծում է թէ յեղափոխական պրոպագանդի յանցաւոր արտայայտութիւնների դէմ կռուելու ամենաուղիկ և պատակն և օրէնքով այդ նպատակով թոյլատրած միջոցն են՝ մամուլի ժամանակաւոր կանոնները, որոնք սահմանում են նրա աղատութիւնը և միաժամանակ կռուելու հնարաւորութիւններ են տալիս տղագրական խօսքի իշար գործածումի դէմ: Առանձին օրէնքի հրատարակութեամբ յայտնի առտիճանով պէտք է երկրի համար ապահովուի ճանապարհների հազարակցութիւնների և յարաբերութիւնների այլ միջոցների անընդհատ գործունէութիւնը: Բացի այդ, անհրաժեշտ է ճանաչուած ուժեղացնել դատաստանական հիմնարկութիւնների գործունէութիւնը, որպէսզի նոր հրատարակուող կանոնները և դատաստանական վճռով դրուած պատիմները հնարաւոր լինի իսկապէս դործադրել: Իսկ թթէ այնուամենայնիւ բանից երեաց որ ցոյց տուած միջոցները անկարող են խափանել հայրենիքին անուղղակի դատահացնող յիշած անձերի գործունէութիւնը, անկասկած անհրաժեշտ կը լինի բոլորովին բացառիկ միջոցներ ձեռք առնել այն անձանց դէմ, որոնք չեն հրաժարուած իրանց յանցաւոր մտադրութիւններից ժողովրդական կեանքի ներկայ ծանր մոմենտներում:

Կառավարութեան այդ մարտահրաւերը ընդունեցին յեղափոխականները և բաց թողեցին մի մանիֆեստ, որ վկայուած ապատամբութեան կող էր անում՝ ներկայ կառավարութիւնը տապալելու և ժողովրդական հանրապետութիւն հաստատելու նըպատակով: Դեկտեմբերի 7-ին, ցերեկ, ժամի 12-ից յետոյ, յստարարուած էր ընդհանուր քաղաքական գործադուլ: Մի բանի օր անց Ռուսաստանի սիրտ՝ Մոսկուայի փողոցներում պատանէշների վրայ արիւնահեղ մարտի էին ընդունած զօրքերը յեղափոխական ռազմիկների հետ: Թնդանօթների բուրիւնը, զընդակացիւրների ճարճատիւնը և հրացանների տրաքոցները տասն օր շարունակ լսում էին վիթխարի քաղաքի զանազան մասերում: Այդ անհաւասար կռուի մէջ առաջին անգամն էր ուռւ բանուորականութիւնը կազմակերպուած ու վկայուած ընդդիմադրութիւն ցոյց տալիս իր ձեռքով շինած պատանէշների վրայ: Հոկտեմբերի 17-ից յետոյ կառավարութիւնը հին բեժիմի սխտեմին

հաւատարիմ՝ անվերջ բաշխուկներով այդ զրույթիան հասցրեց իրանց խարուած համարող ծայրայեղներին: Նախօրօք պարզ էր իհարկէ որ այդ բուն ըմբոստները պէտք է պարտութիւն կրէին թուով և ռազմական տեխնիկայով գերադանց հակառակորդից: Երբէք ազգաբնակչութեան այս կամ այն շնչին մասի զինուած ապստամբութիւնը դրական աջողութեամբ չի պսակուիլ, մինչև որ զօրքը հաւատարիմ է մնացել գոյութիւն ունեցող բեժիմին: Բողոքի այդ ձևը պէտք է սակայն հասկացնի պետական ղեկը ստանձնածներին, եթէ դրանք խելք ու խիղճ ունին, որ զինուած ապստամբութիւնը պետական կազմի չափազանց վտանգաւոր հիւանդութեան չարագուշակ օրմպտոմն է և կիտառ-պուտ ու պալիատիւ միջոցներով անկարելի է բուժել խոր արմատների հետեանք չարիքը: Ի հարկէ, մասսային սպանութիւններով, բանտարկութիւններով, աքսորով և այլ ճնշից միջոցներով կարելի է պահ մի գերեզմանային հանգրստութիւն տարածել շուրջը, ահաբեկել հասարակութեան առանց այն էլ խաղաղ տրամադրուած մասը, սակայն այդպիսով արմատախիլ չեն անուի այն բուն պատճառները, որոնց հետեանքներն հետ են միայն կուտւում հին բեժիմի դոնքիշոտները: Զինուորական ու վարչական ահաբեկումներն ու վրիժառութիւնները երբէք չեն կարող նպաստել կրքերի խաղաղացման կամ իսպառ ընկճել ըմբոստների խիզախ ոգին:

Որ հոկտեմբերի 17-ից յետոյ ռուս բիւրոկրատները ոչինչ չմոռացան հնից և ոչինչ չսովորեցին նորից — այդ ապացուցում է Պետական Դումայի ընտրողական իրաւունքի մասին հրատարակած ղեկութեան 11-ի օրէնքը: Բնաւ թագուն չէր արտայայտուում բոլոր սահմանադրական կուսակցութիւնների կողմից ընտրողական չորս անդամեան բանաձևը. բայց այնուամենայնիւ Վիստէ-Դուրնովօյի կառավարութիւնը գտաւ որ պէտք է պահպանել ընտրողական իրաւունքի մէջ դասա՝ արգաշին անարդար սկզբունքը և գիւղացիների ու բանուորների կառմամբ բացառիկ կանոններ ներմուծել: Մոռացուած է որ ամեն մի անարդար ակտ մարդկային ոգու մէջ զարթեցնում է բողոքի, դժգոհութեան սուր ճիչ. ուղում էք հանգստացել, խաղաղացնել կրքերը և միաժամանակ իւր էք ածում զետ առկայծող կրակի վրայ: Զգիտեն դրանք միթէ որ, ինչ ժողովուրդ էլ լինում է լինի, նա կը գերագասի խաղաղ ապահով կացութիւնը արինահեղ կռիւներից և խառնակութիւններից: Թուս գիւղացիութիւնը պահանջում է հող, ռուս բանուորականութիւնը՝ հնարաւորութիւն ազատ պաշտպանել իր շահերը գործատէրերի հարստահարութիւններից. եթէ, բիւրոկրատիան

չուզենար անպատճառ կալուածատէրերի և կապիտալիստների շահերի պաշտպան հանդիսանալ, ինչպէս պէտք է նա զանազան արգելքներ դնէր գիւղացիութեան և բանուորականութեան կաժքի արտայայտութեան առջև: Ոչ մի երկրում պտրլամենտական կարգով յանկարծակի, կատաստրոֆային յեղափոխութիւններ առաջ չեն եկել, որովհետեւ պարլամենտականութիւնը հէնց այն հոռնն է, որ կանոնաւոր ընթացք է տալիս մասսայի կեանքին, որը նման է մի հակայական գետի հոսանքին: Հզօր Վոլգան խաղաղ վեհութեամբ թաւալում է իր կոհակները, զուրա չգալով իր հունից և շէնացնում իրան սահմանափակող ափերը: Թող խեղադարձները փորձեն ամբարդակներ և թուժեր կառուցանել նրա առաջխաղաց վազքի դիմաց, և դիզուած ալիքները արգելքներից կատաղած դուրս կը գան հունից և աւեր ու կործանում կը տարածեն շուրջը...

Չպէտք է բէակցիան չափազանցնի իր տարած յաղթութեան նշանակութիւնը. մակընթացութիւնը և տեղատուութիւնը բնութեան մէջ իրար յաջորդում են անստան կանոնաւորութեամբ. դադարից յետոյ յաջորդում է աւելի ուժգին գործունէութիւն: Հետեւաբար, խեղացի բաղաքականութիւնը պահանջում է օգտուել ժամանակաւոր խաղաղութիւնից, կրքերի յոգնածութիւնից և իսկոյն՝ սահմանադրութիւնը անկեղծօրէն կեանքի մէջ մտցնելու երաշխիքներ տալ: Թէ որ աստիճան ինքը հասարակութիւնը կողմնակից է խաղաղ էվոլյուցիայի հնարաւորութիւն ստեղծելուն—այդ երևում է այն հանգամանքից բ, չնայած սկստեմբերի 11-ի օրէնքների պակասութեան, այնուամենայնիւ նոյնիսկ ձախակողմեան կուսակցութիւնները ուզում են մասնակցել ընտրութիւններին, ուղարկել Պետական Դուման իրանց ներկայացուցիչներին և Պետական Դումայի միջոցով արդէն ուղղել ընտրողական օրէնքի անարդար հիմքերը: Եւ խեղապէս, զինուած ապստամբութեան և բաղաքական գործադուլների փորձերը ցոյց տուին այդ միջոցների զրականութեան ամբողջ ութուպիւր: Այս կամ այն խմբի, այս կամ այն դասակարգի եղակի ջանքերով մղած յեղափոխութիւնները միշտ անաջող վախճան են ստանում: Եւ այդ գալիս է կրկին ապացուցանելու մեր այն տեսակէտը որ մենք պաշտպանել էինք անցեալ համարում դեռ Մոսկուայի դէպքերից առաջ 1): «Մենք հաւատում ենք որ միայն սահմանադրական կեանքում, այն էլ աստիճանաբար կատարուած բեֆորմներով, կարող է հասունանալ սոցիալական յեղաշրջումը, որ պէտք է հետեանք լինի հասարակութեան

1) Տե՛ս «Մուրճ» №11—12:

անտեսական կազմուածքի փոփոխութեան և մասսայի գիտակից ինքնորոշման: Ամենօրեայ դիտողութիւնը և առաջագէտ երկըրների անցեալի ուսումնասիրութիւնը ցոյց են տալիս որ հասարակական կեանքում դասակարգերի անտաղճնիդմի (հակամարտ) հետ դեր են կատարում նաև դասակարգերի զործակցութիւնը, պայքարող հակառակ ոյժերի խաղաղ կոմպրոմիսը:

Սահմանադրական բեժիմի լիակատար հաստատում կեանքի մէջ—անա առաջին նպատակը, որին պէտք է ձգտեն դեմոկրատիական բոլոր կուսակցութիւնները, չլրատելով, չպատակտելով իրանց ոյժերը բիւզանդական ազանդաւորների նման, որոնք դոգմատիկ ներութիւնների վէճերով էին զբաղուած այն ժամանակ, երբ Պոլսի պարսպների դրսում օսմանեան բանակն էր կանգնած... Պրոգրեսիւ բոլոր ոյժերի դաշնակցութիւն՝ սահմանադրական կարգերը Ռուսաստանում հաստատելու նպատակով—անա միայնած ոյժերի ընդհանուր դրօշակը: Եւ մեզ թուում է թէ այդ հարցում նախաձեռնութիւնը պէտք է իր վրայ վերցնի սահմանադրական-ժողովրդավարական կամ ինչպէս այժմը՝ աւելացնում է «ժողովրդի ազատութեան» կուսակցութիւնը, որ իր ծրագրով միայնում է ինտելիգենցիայի, գիւղացիութեան և բանուորականութեան շահերը և տարբերում է ձախակողմեան ծայրայեղներից աւելի իր տակտիկայով, քան նպատակների էական տարբերութիւններով. եթէ կամիք այդ կուսակցութիւնը աւելի ճիշտ ինչ լինէր բնորոշել «սոցիալ-էվոլյուցիոնիստական» անունով... Միայնած ոյժերով այդ ձախակողմեան միութիւնը (բոլոր) կարող է ժողովրդի մէջ եռանդուն պրոպագանդա անել ընտրողական պայքարի ժամանակ և ուղարկել Պետական Դուման ժողովրդի շահերին նուիրուած այնպիսի հեղինակաւոր ներկայացուցիչներ, որոնցով այնքան հարուստ է ռուսական ինտելիգենցիան: Մի կողմ թողնենք վերաւորական «բուրժուա» ածականը Ստրուվէների, Միլիկովների նման անձանց նկատմամբ. մի կողմ թողնենք նեղ կուսակցամտութիւնը և գոկտրինօրութիւնը այս պատմական լուրջ մոմենտում: Պէտք է հասկանալ կեանքի բիրտ լուգիկան և հասուն ու առողջամիտ հայեացքով չափել իշխող դեմոկրատիկները: Զայրոյթից ատամներ կլճտել կամ խռովկան վերաբերմունք ցոյց տալ «ոչ ծայրայեղների» տակտիկային և փրկութիւնը սպասել միայն ապստամբական բռնկումից—նշանակում է լրջութեամբ չկշռել իրական պայմանների դրած խոչնդոտների համագումարը: Մենք հաւատում ենք որ ձախակողմեան բոլոր միայնած ոյժերը, եթէ նըպատակ դնեն՝ բոլոր եռանդով նուիրուելու ընտրողական պայքարին, կարող են աջողութիւն ունենալ, որովհետև նրանց ոտի

տակ է այնպիսի ամուր հող, ինչպիսին է աշխատող մասսայի շահերը և առհասարակ արդարութիւնը:

— Շուտով լրանում է մի տարի և թուրքերի սկսած յարձակումները հայերի վրայ դեռևս չեն զսպուած. հայը, տեսնելով փթած և ապիկար բիւրօկրատիայի յանցաւոր և միտումաւոր թուլութիւնը թուրքերին զսպելու գործում, ստիպուած եղաւ դիմելու ինքնապաշտպանութեան: Չափազանց տարօրինակ է որ այժմ Գոլըշապով գեներալը և գնդապետ Վէլկերն հայոց պիւզներն են թնդանօթներով ուժակոծում՝ «թաւան և զէնք» պահանջելով հայերից: Զարմանալի է որ մարդասպան թուրք բէգերն և պրիստաւները չեն ձերբակալուած, այլ բժիշկ Ք. Բահաթրեանի և Գ. Մ. Շահնազարեանի նման անպայման խաղաղասէր և ամենից յարգուած անձնաւորութիւններ: Այս բոլորից յետոյ Կրդենի, Մինքենդի, Ջահրիի և այլ տեղերի հայերի գլխին բարբարոսութիւններ գործող թուրքերը կարող են խրախուսուել իրանց քաջագործութիւնների մէջ, միանգամայն հաւատալից որ այդպիսով իշխանութեան սրտից ջուր են խմում և հովացնում են հայալիկ չինովնիկներին վրիժառու տառապանքներ հայից: Արդէն տաղտկալի է դառնում կրկնել զանազան խաղաբարական փորձերի մասին, երբ դիմացիդ տեսնում ես կանգնած գոլիցինեան բեփմի մարդկանց, իրանց կարծամիտ և տեմարդի «քաղաքականութեամբ»...

Գոլիցինի ստեղծած Աւդեան ախոռները մաքրելու համար, ինչպէս երևում է, Հերկուլեսեան ջանքեր են հարկաւոր և ոչ պալլետառիւններ. և ժամանակ է որ այդ ճշմարտութիւնը հասկանար բարձր իշխանութիւնը, ինչպէս նա ըմբռնեց այդ՝ հայոց կալուածների և դպրոցների խնդրում...

Լ. Ս.

31 Յունուարի:

Պետական Դումայի ընտրութիւնների կանոնադրութեան գործադրութիւնը կովկասում:

Կովկասեան նահանգները և շրջանները Պետական Դումայի անդամների ընտրութիւնները կատարում են այն ընդհանուր հիմունքներով, որ մատնացոյց են արուած 1905 թուի օգոստոսի 6-ի Բարձրագոյն հաստատուած Պետական Դումայի ընտրութիւնների Կանոնադրութեան մէջ, նոյնպէս և ղեկավար-